

2. Білорус О. Глобальні трансформації і розвиток України в період незалежності // Політ. думка. — 2001. — № 3. — С. 9–13.
3. Біляцький С. Під коврою демократії: соціально-економічні аспекти нової епохи в контексті українського шляху оповлення і розвитку // Політика і час. — 2003. — № 1. — С. 52–63.
4. Без України Європа буде неполной // Правда України. — 2005. — 10 февр. — С. 6.
5. Виктор Ющенко: «Победил каждый гражданин Украины»: Выступление президента Украины на Майдане Незалежности // Веч. вести. — 2005. — 25 янв. — С. 5.
6. Виступ Ю. В. Тимошенко у Верховній Раді України // Одес. изв. — 2005. — 8 февр. — С. 1–2.
7. Воротиш В. Корпоративне управління: використання досвіду світової господарської практики в Україні // Зб. наук. праць УАДУ при Президенті України. — К., 2001. — Вип. 2. — С. 57.
8. Державна програма приватизації [на 2000–2002 р.р.]: Затв. Законом України від 18.05.2000 р. // Офіц. вісн. України. — 2000. — № 24. — Ст. 981.
9. Десятник В. Этот долгий, долгий медовый месяц ветвей власти // Правда Украины. — 2005. — 10 февр. — С. 5.
10. Дороги, що ведуть в одному напрямі: [Матеріали зустрічі в Ін-ті міжнар. відносин на тему: «Бачення вільної і об'єднаної Європи в контексті розширення ЄС і зміцнення європейської безпеки», Київ, 2001 р.] // Політика і час. — 2001. — № 7. — С. 34–47.
11. Засади стратегічного партнерства: [З «круглого столу» в Центрі Розумкова, Київ, 2001 р.] // Політика і час. — № 3. — С. 40–52.
12. Європейський вибір: Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002–2004 роки: Послання Президента України до Верховної Ради України [2002 р.] // Уряд. кур'єр. — 2002. — 4 черв. — С. 5–12.
13. Корпоративне управління як шлях до підвищення ефективності бізнесу, залучення інвестицій і захисту прав акціонерів: Матеріали «круглого столу» (Київ, 30 жовтня 2000 р.). — К., 2000. — С. 7.
14. Міжнародні та національні стандарти корпоративного управління: Зб. кодексів та принципів / Міжнародна фінансова корпорація; Проект «Корпоративний розвиток в Україні». — К., 2002. — С. 19.
15. Салліван Дж. Д. Корпоративне управління: прозорість у відносинах між урядом і бізнесом // Економічні реформи сьогодні. — 2000. — № 32. — С. 3–16.
16. Юлія Тимошенко оптимізує «Собственность народа»: Кабмін намерев захищати інтереси государства и мелких акционеров // Веч. вести. — 2005. — 10 февр. — С. 6.
17. WEB-сторінка ОЕСР: <http://www.oecd.org/daf/corporate/principles/htm>.

УДК 341.174(4):342.4

В. В. Чайковська,
старший викладач ОНУ ім. І. І. Мечникова

ПРАВОВА ПРИРОДА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЗА ДОГОВОРОМ ПРО ЗАПРОВАДЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЇ ДЛЯ ЄВРОПИ

За різних часів та підходів як окремих фахівців, так і певних наукових концепцій, питання про правосуб'єктність учасників системи міжнародних відносин, їх правову природу і статус завжди залишаються актуальними для науки міжнародного права і порівняльного правознавства. Вітчизняна наука міжнародного права в дослідженні суб'єктів права пройшла нелегкий шлях від визнання держави єдиним суб'єктом міжнародного права через концепцію «держави — типовий суб'єкт права» до визнання наявності певної системи суб'єктів міжнародного права. Визнання держави як єдиного суб'єкта міжнародного права (С. Б. Крилов, Л. А. Моджорян, М. К. Коростаренко, В. В. Євгенєв,

В. М. Шуршалов та ін.) традиційно базувалися на твердженні, що основною ознакою правосуб'єктності є наявність суверенітету. Термін «держава — типовий суб'єкт міжнародного права» найчастіше вживали автори, які визнавали міжнародну правосуб'єктність за міжнародними організаціями (Г. І. Мороз, М. О. Ушаков, Є. А. Шибяєва, І. І. Лукашук та ін.). Зазвичай «нетиповість» правосуб'єктності міжнародних організацій виводилася з того, що їхні правосуб'єктні повноваження розробляються державами. Визнання певного кола суб'єктів міжнародного права характерне для ряду досліджень останньої чверті ХХ ст. Але, як правило, кількість суб'єктів міжнародного права не виходить за межі тріади: «держава — нація — народ», «держава — народ (нація) — міжнародна організація», «держава — міжнародна організація — транснаціональна компанія» [1, с. 293, 296–297].

Зазначені питання набувають ще більшої актуальності в умовах безпрецедентних інтеграційних процесів, що відбуваються починаючи з другої половини ХХ ст. у всьому світі і, перш за все, на Європейському континенті. Сьогодні інтеграцію взагалі і особливо економічні інтеграційні процеси більшість дослідників вважає велінням часу, новим законом історичного розвитку людства [2, с.12], одним із найбільш помітних правових феноменів міжнародного рівня. Їх результатом стало виникнення у різних регіонах світу нових оригінальних за своєю правовою природою утворень, які формуються на перехресті національного та міжнародного права. Такі інтеграційні утворення вбирають в себе численні риси і характеристики, притаманні як державам, так і міжнародним організаціям. При цьому не йдеться лише про механічне поєднання певних характеристик або злиття суб'єктів. Унаслідок взаємодії факторів міжнаціонального і національного порядку утворюються нові за своїми якісними параметрами і правовими характеристиками об'єднання, здатні найсуттєвішим чином впливати на розвиток міжнародного співтовариства та еволюцію права [3]. Безумовно, сьогодні одним із найвпливовіших серед таких інтеграційних об'єднань є Європейський Союз. Саме тому питання про його правову природу на кожному етапі становлення і розвитку активно досліджувалися багатьма науковцями, фахівцями з міжнародного та європейського права як за кордоном, так і в Україні. Особливості становлення і розвитку європейських інституцій не могли не позначитися на доктринальних підходах до визначення природи європейських інтеграційних організацій та їх права. Ще під час організаційного оформлення європейських співтовариств у доктрині виникли декілька основних концепцій їхньої правової природи, які певною мірою залишалися достатньо впливовими в контексті визначення правової природи ЄС після його створення за Маастрихтським договором 1992 р., а також з урахуванням положень Амстердамського договору 1997 р. про зміну Договору про Європейський Союз, установчих договорів про європейські співтовариства та інших, пов'язаних із ним актів. До таких доктринальних базових положень належать концепція європейських співтовариств і ЄС як федерації, об'єднання особливо характеру (*sui generis*) з автономним правопорядком та розуміння зазначених структур як міжнародної регіональної організації. Зрозуміло, що кожна

з них мала як своїх прибічників, так і противників. Зокрема, концепцію міжнародно-правового характеру європейських співтовариств та ЄС поділяли такі відомі юристи, як Г. Шермерс, Н. Блокер, І. Зайдль-Хохельвельдерн, Ж. Булюї, Д. Уайет та інші [4, с. 119, 123]. Ідею федеративної природи європейських співтовариств та федералістського майбутнього ЄС в цілому поділяють Л. Карту, Н. Каталано, Ф. Карді, Д. Сіджанські, Д'Аміко, Пікконе [5; 6]; російські фахівці Б. М. Топорнін, Л. М. Ентін [2; 3], М. В. Стрежньова [7], Т. М. Фатеєва [8] та інші. Серед українських юристів-міжнародників концепцію європейських співтовариств як специфічного утворення, яке еволюціонує у бік створення федерації, обґрунтовує В. Василенко [9], молодий науковець Т. Будзінський [10]. Прибічниками концепції особливого характеру ЄС є такі юристи, як Д. Лазок, І. Бридж, Х. Іпсен, А. Татам [4, с. 120; 11]. Серед українських учених її підтримують В. Ф. Опришко, М. Микієвич [12; 13]. На думку доцента Інституту міжнародних відносин Київського національного університету В. І. Муравйова, ЄС має особливу правову природу і являє собою міждержавне об'єднання, яке поєднує риси міжнародної міжурядової організації з рисами державоподібного утворення. Він слушно зазначає, що питання про юридичну природу Євросоюзу остаточно вирішить подальший розвиток правового співробітництва держав — членів європейських інтеграційних організацій, що, безумовно, значний вплив на цей процес матиме намічене на першу декаду третього тисячоліття розширення ЄС, оскільки прийом великої кількості нових членів вимагатиме рішучої перебудови всього механізму правового регулювання європейської інтеграції [4, с. 124].

У цілому поділяючи тези В. І. Муравйова, слід підкреслити, що не тільки розширення ЄС за рахунок приєднання 10 нових держав-членів, а й така непересічна подія, як ухвалення консенсусом Європейського Конвенту проекту Договору про запровадження Конституції, що сталася останнім часом, має надзвичайно важливе значення як для розвитку європейської інтеграції в цілому, так і для визначення правової природи ЄС в умовах нових реалій. Оскільки зазначені події відбулися нещодавно, публікації з предмета дослідження пропонованої статті фактично відсутні. Разом із тим, усі аналізовані проблеми мають особливе значення для майбутнього України, зважаючи на її активне прагнення і рішучі наміри стати повноправним учасником євроінтеграційних процесів. Як відомо, Указом Президента України від 12.04.2000 р. була затверджена стратегія інтеграції України до Європейського Союзу [14], практичні кроки в напрямку європейської інтеграції визначені у Посланні Президента України до Верховної Ради України 2002 р. під назвою «Європейський вибір» [15], багатьох інших офіційних документах попередніх керівників нашої держави.

Ще більш рішучі наміри в цьому контексті декларуються Президентом України В. А. Ющенком, прем'єр-міністром Ю. В. Тимошенко, віце-прем'єр-міністром з питань євроінтеграції О. Рибачуком [16, 17, 18]. Цілком зрозуміло, що відхід від раніше здійснюваної багатовекторної зовнішньої політики і концентрація зусиль держави на питаннях євроінтеграції, ще більше актуалі-

зують проблему розуміння сутності правової природи ЄС, перспектив його розвитку в новітніх умовах тощо.

Слід нагадати, що з травня 2004 р. до Євросоюзу приєдналися не тільки Мальта і Кіпр, що вже давно чекали своєї черги, а й колишні республіки СРСР — Естонія, Литва, Латвія — та наші колишні «колеги» із соціалістичного табору — Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина і Словенія. Крім того у 2007 р. очікується поповнення ЄС Румунією і Болгарією; свої європейські прагнення наполегливо відстоює також інший наш сусід — Туреччина [19]. Навіть із таких геополітичних факторів Україна не може допустити ситуації, коли вона разом з Білоруссю та Молдовою, знаходячись майже всередині «європейської дуги», стане «неєвропейським» напіванклавом [20]. Більше того, не можна не врахувати і того факту, що після чергового розширення європейський ринок охоплюватиме до 500 млн населення, вироблятиме 27% світового ВВП, забезпечуватиме 18% світової торгівлі товарами та 24% — торгівлі послугами; ЄС спільним кордоном довжиною у 775 кілометрів матиме безпосередній дотик з Україною [21]. Усе це слід визнати як позитивний факт з огляду на технічну, економічну, соціальну, політичну, культурну розвиненість ЄС — одного з лідерів цивілізаційного прогресу людства. За таких умов не тільки найвище керівництво держави, відповідні органи і структури державної влади, фахівці з питань євроінтеграції, вітчизняні юристи, економісти, а й пересічні громадяни України, студентська молодь мають усвідомлювати, що є ЄС сьогодні, і що дасть нашої державі і її населенню реалізація євроінтеграційних намірів.

Як підкреслив виконуючий обов'язки директора Центру європейського та порівняльного права Г. Друзенко, презентуючи перший в Україні офіційний переклад проекту Договору про запровадження Конституції для Європи, цей документ спричинив на європейському континенті резонансну палку полеміку, що триває й досі. І це є зрозумілим, адже в разі ратифікації зазначений акт закладе правові підвалини розвитку Євросоюзу на десятки років. Планується, що остаточна редакція Договору про Конституцію для Європи буде оприлюднена лише в жовтні перед його урочистим підписанням [22].

Частиною IV «Загальні та прикінцеві положення» Проекту Договору про запровадження Конституції для Європи (ст. IV-7) встановлено, що уряд будь-якої держави — члена ЄС, Європейський парламент чи Комісія можуть подати до Ради Міністрів пропозиції про внесення змін до договору. Такі зміни набувають чинності після того, як їх ратифікують усі держави-члени. У цілому ж Договір про запровадження Конституції для Європи належить ратифікувати всім високим договірним сторонам згідно з відповідними їхніми конституційними вимогами (ст. IV-8). Сам же договір укладено на необмежений строк.

Доречно нагадати, що за чинним національним законодавством країн — членів ЄС, у 10 з них мають відбутися референдуми про схвалення Договору, а 15 інших вирішать це питання у своїх парламентах. Перший референдум уже відбувся в Іспанії 20 лютого 2005 р. За досить низької явки (42% тих, хто мав право голосу) 78% підтримали ідею європейської конституції і текст договору.

Разом із тим, як підкреслювали телеведучі українських інформаційних про-

грам, в акредитованих в Іспанії вітчизняних кореспондентів склалося враження, що далеко не всі з іспанських громадян ознайомилися з текстом договору, значним за обсягом і досить складним за суттю. Можна з певністю стверджувати, що аналіз змін у правовому статусі ЄС за цим договором буде також нелегким завданням і для юристів, адже багато питань, з приводу яких відбувалися дискусії у наукових колах раніше, так і залишилися відкритими, хоча, безумовно, є і надзвичайно важливі «зрушення» у цій сфері.

З огляду на це, доцільно нагадати, що являє собою у правовому розумінні така категорія, як «конституція».

У сучасних довідкових та енциклопедичних юридичних виданнях конституція в матеріальному сенсі визначається як писаний акт, сукупність актів чи конституційних звичаїв, які, перш за все, проголошують і гарантують права і свободи людини і громадянина, закріплюють основи суспільного ладу, форми правління і територіального устрою держави, основи організації центральних і місцевих органів влади, їхню компетенцію і взаємовідносини, державну символіку і столицю; у формальному сенсі конституція являє собою закон або групу законів, що мають найвищу юридичну силу у державі [24].

З точки зору «західно-ліберальної» конституційної теорії, головна сутнісна риса конституції полягає в тому, що вона покликана обмежити державну владу щодо особистості і суспільства шляхом установлення чітких меж компетенції органів влади, запровадження системи розподілу влади тощо. Для будь-якої конституції — незалежно від соціальної системи держави — є характерними наступні функції: установча, організаційна, зовнішньополітична, юридична [25]. Слід визнати, що проекту договору про запровадження конституції для Європи притаманні багато базових ознак конституції держави, хоча, безумовно, державою ЄС не є, але має такі атрибути державності, як громадянство, територія, кордони, правосуб'єктність.

Текст аналізованого договору складається із чотирьох частин, перша з яких визначає здебільшого визначення, мету, компетенцію Союзу, питання про членство в ЄС; друга — засадні права Союзу; третя — політику і функціонування ЄС; четверта — загальні і прикінцеві положення. Так у ст. 1 проекту договору зазначено, що цією конституцією засновується Європейський Союз, якому держави-члени надають повноваження заради досягнення спільної мети; Союз координує політику держав-членів, спрямовану на досягнення цієї мети, та здійснює повноваження, що надали йому держави-члени, у спосіб дії спільноти. Окремо підкреслюється, що ЄС відкритий усім європейським державам, які поділяють його цінності й беруть зобов'язання спільно їх поширювати. Зasadничими цінностями Союзу є повага людської гідності, свобода, демократія, рівність, верховенство права та шанування прав людини у суспільстві плюралізму, толерантності, справедливості, солідарності та недискримінації (ст. 2). Мета Союзу — підтримувати мир, свої цінності та добробут своїх народів. Союз надає своїм громадянам простір свободи, безпеки й правосуддя без внутрішніх кордонів та єдиний ринок із вільною й неспотвореною конкуренцією. Союз працює заради стабільного розвитку Європи на ґрунті збалансованого еконо-

мічного зростання, конкурентноспроможної соціальної ринкової економіки, спрямованої на цілковиту зайнятість та соціальний поступ, з високим рівнем захисту та дедалі кращим станом довкілля. У відносинах з іншим світом Союз підтримує та поширює свої цінності та інтереси, підтримує мир, безпеку та стабільний розвиток планети, солідарність та взаємне шанування народів, викоренення злиденності та захист прав людини, чітке дотримання й розвиток міжнародного права, зокрема, принципів статуту ООН (ст. 3).

Щодо відносин між Союзом та державами-членами (ст. 5) зазначено, що Союз шанує національну ідентичність держав-членів, властиву їхнім засадним політичним та конституційним структурам, включно з регіональним та місцевим самоврядуванням. Союз шанує суттєві функції держави, зокрема забезпечення територіальної цілісності, підтримання правопорядку та захисту внутрішньої безпеки. При цьому зазначається, що держави-члени сприяють виконанню завдань Союзу й утримуються від будь-яких дій, що можуть загрожувати досягненню мети, сформульованої в конституції. Стаття 8 чітко визначає, що громадянкою або громадянином Союзу є кожний, хто має громадянство однієї з держав-членів, при цьому громадянство Союзу є додатковим до національного громадянства і не заступає його.

Певною мірою зазначені положення були відображені у Маастрихтському та Амстердамському договорах, але безсумнівним є й те, що в тексті проекту всі вони вписані більш чітко. Що ж стосується положення ст. 6 про правосуб'єктність ЄС, то це взагалі є абсолютною новелою аналізованого документа: тут уперше в офіційних актах ЄС недвозначно зафіксовано, що Союз є суб'єктом права.

Виходячи з вищевикладеного, логічно поставити питання про те, що нового вносить у розуміння правової природи ЄС на сучасному етапі його розвитку сам факт наявності проекту договору про запровадження конституції для Європи та аналіз його базових положень, і спробувати віднайти відповідь на це запитання.

Як уже зазначалося, наявність конституції в тій чи іншій формі є атрибутом сучасної держави. Саме держави в силу їх місця та ролі в системі міжнародних відносин і статусу в міжнародному праві сьогодні є основними, типовими, загальновизнаними суб'єктами міжнародного права. За усталеним розумінням міжнародну правосуб'єктність держави ще називають фактичною завдяки дії норми: виникнення держави — це юридичний акт, який започатковує її правосуб'єктність [1, с. 301]. Проте ЄС не є ані федеративною, ані конфедеративною державою, принаймні такі положення не зафіксовано в текстах жодного з офіційних документів Союзу. Але, як слушно підкреслював Б. М. Топорнін у підручнику з європейського права [2, с. 153–156], ще з часу утворення ЄС він виходив далеко за межі традиційного міждержавного утворення, створюваного для вирішення певних політичних завдань, реалізації проектів економічного чи іншого характеру, створення багатосторонніх систем колективної безпеки тощо. Навпаки, характерною ознакою інтеграційних процесів від часів створення європейських співтовариств і до сьогодні є наполегливе прагнення спільно вирішувати глобальні довгострокові завдання, які мають комплексний харак-

тер. Добре відомо, що напередодні прийняття Маастрихтського договору досить активно дискутувалися питання «наддержавного» майбутнього ЄС, посилення федеративних властивостей і якостей у його організації і діяльності, зокрема пропонувалося ввести вказівку на федералізм у саме поняття ЄС. Але ані тоді, ані пізніше подальшого розвитку такі пропозиції не знайшли. Разом із тим самі федералістські засади знаходили і продовжують знаходити за проектом договору 2004 р. вияв у розширенні і поглибленні функцій спільних інституцій Союзу, не говорячи вже про наявність єдиного громадянства, а також про компетенцію Союзу, зокрема виключну компетенцію. За ст. 12 проекту договору про запровадження конституції для Європи, Союзові належить виключна компетенція встановлювати правила конкуренції, потрібні для функціонування внутрішнього ринку, а також у сферах: монетарної політики (для держав, що запровадили євро); спільної торговельної політики; митного союзу; збереження морських біологічних ресурсів у рамках спільної політики у сфері рибальства. Союзу належить також виключна компетенція укладати міжнародні угоди, якщо їх укладання обумовлене законодавчим актом Союзу, якщо це потрібне для здійснення Союзом своєї внутрішньої компетенції чи має вплив на внутрішній акт Союзу. Стаття 13 визначає спільну компетенцію ЄС, що охоплює такі головні сфери: внутрішній ринок; простір свободи, безпеки та правосуддя; сільське господарство; транспорт та транс'європейські мережі; енергетика; соціальна політика [ст. III-103 — ст. III-113]; економічне, соціальне та територіальне гуртування; довкілля; захист прав споживачів; спільні проблеми безпеки у сфері охорони здоров'я.

Ознаки федералізму за проектом договору простежуються і в тому, як держави — члени ЄС планують здійснювати спільну зовнішню та безпекову політику. У ст. 15 зафіксовано: «Компетенція Союзу у сфері спільної зовнішньої та безпекової політики охоплює всі сфери зовнішньої політики та всі питання безпеки Союзу, включно з поступовим формуванням спільної оборонної політики, що, можливо, приведе до спільної оборони». Більш детально зазначені положення закріплено в підрозділі II розділу III проекту договору. Зокрема, у п. 3 ст. III-195 закріплено, що Союз провадить таку політику через:

- визначення головних настанов;
- ухвалення рішень про дії і позиції Союзу;
- виконання дій та позицій;
- зміцнення систематичної співпраці держав-членів у провадженні політики.

Рішення у цій сфері ухвалює Європейська Рада та Рада Міністрів, а міністр закордонних справ Союзу своїми позиціями сприяє виробленню спільної зовнішньої та безпекової політики та забезпечує виконання ухвалених європейських рішень (п. 1, ст. III-197).

Ураховуючи те, що протягом останніх років існування ЄС неодноразово мали місце ситуації, коли позиції окремих держав-членів явно перешкоджали виробленню єдиної зовнішньої та безпекової політики (як правило, окрему позицію займає Великобританія — активний стратегічний партнер США на міжнародній

арені), у ст. III-201 окремо виписані норми щодо ухвалення європейських рішень. Тут зазначено, що Рада Міністрів має ухвалювати рішення одностайно, але утримання від голосування присутніх членів або представників не перешкоджає ухваленню таких рішень. При цьому, утримуючись від голосування, будь-який член Ради Міністрів може обґрунтовувати свою позицію формальною декларацією. У такому разі зацікавлена держава-член не зобов'язана застосувати прийняте європейське рішення, проте їй належить визнати, що останнє є обов'язковим для Союзу. У дусі взаємної солідарності зацікавленій державі-членові належить утримуватися від будь-яких дій, що можуть суперечити чи шкодити діям Союзу, ґрунтованим на цьому рішенні: і тільки в разі, коли члени Ради Міністрів, що таким чином обґрунтовують своє утримання від голосування, представляють щонайменше третину держав-членів, які охоплюють щонайменше третину населення Союзу, рішення не визнається ухваленим.

Як відступ від зазначеного положення, Рада Міністрів діє кваліфікованою більшістю, коли вона:

- ухвалює європейські рішення про дії чи позиції Союзу на підставі рішення Європейської Ради, пов'язаного зі стратегічними інтересами та цілями Союзу, зазначеними у ч. 1 ст. III-194 (стосовно відносин Союзу з окремою країною чи регіоном, або певної теми);

- ухвалює рішення про дії чи позиції Союзу на пропозицію міністра закордонних справ, яку він подає на окремий запит Європейської Ради, зроблений з її власної ініціативи чи з ініціативи міністра;

- ухвалює будь-яке європейське рішення на виконання дій чи позицій Союзу;

- ухвалює європейське рішення про призначення спеціального представника (з мандатом, пов'язаним з окремим політичним питанням — ст. III-203).

Пунктами 1, 2, ст. III-206 визначено також, що держави — члени Союзу координують свої дії в міжнародних організаціях та на міжнародних конференціях, мають підтримувати на таких форумах позицію Союзу; державам-членам, що є членами Ради Безпеки ООН, у здійсненні своїх функцій також належить захищати позиції та інтереси Союзу без порушення своїх обов'язків, що випливають із положень статуту ООН.

Отже, така координація дій у сфері спільної зовнішньої і безпекової політики також свідчить на користь певної моделі федеративних відносин між державами — членами ЄС.

З усталених положень теорії держави і права відомо, що федерація, як і конфедерація, є прикладами складної форми державного устрою. Зазвичай, до складу федерації входять декілька державних утворень. При цьому підкреслюється, що можуть існувати два основні різновиди федерації: федерація, заснована на договорі, суб'єкти якої є суверенними державами, що зберігають за собою значний обсяг повноважень, включаючи право виходу зі складу такої федерації, та федерація, заснована на автономії, суб'єктами якої є держави, що не мають ознак суверенітету, але мають певну самостійність щодо вирішення питань місцевого значення.

Юридичними ознаками федерації є:

- 1) наявність конституції федерації і конституцій у кожного з її суб'єктів і, відповідно, системи законодавства як усієї федерації, так і її суб'єктів;
- 2) існування громадянства як усієї федерації, так і громадянства її суб'єктів;
- 3) у міжнародних стосунках може виступати як федерація в цілому, так і кожен з її суб'єктів [26].

З визначенням правосуб'єктності ЄС за ст. 6 проекту договору про запровадження конституції для Європи і сам факт затвердження такої конституції, безумовно, означатиме ще більше посилення федералістських засад функціонування Євросоюзу.

Тим більше, що як і інші феномени сучасного світу, федералізм не є застиглим явищем, він здатен до еволюції, адекватної змінам у міжнародному середовищі. Зазначаючи певних змін, федералізм стає менш жорстким у відношеннях центру і суб'єктів, дедалі більше орієнтується не на жорстку субординацію, а на консенсус у взаємовідносинах суб'єктів. У механізмі регулювання федеральних стосунків з'являються додаткові засоби розгляду і вирішення суперечливих питань між федерацією та її суб'єктами. У практичній сфері діяльності федерацій можуть розроблюватися і випробуватися ти чи інші обмежувальні механізми, які запобігають, з одного боку, невиправданій концентрації повноважень у центрі, а з іншого, — надмірній децентралізації, що покоїть в собі небезпеку саморозпаду федерації. Прикладом реалізації таких принципів у площині практичної діяльності сьогодні може бути визнаний саме Євросоюз. Саме в цьому міждержавному об'єднанні створюються реальні передумови оновлення стосунків між центром і суб'єктами, перегляду певною мірою установлених раніше стереотипів із цього питання як у теорії, так і на практиці. Надзвичайно важливим у проекті договору про запровадження конституції для Європи є закріплення певних механізмів, які надають право суб'єктів брати участь у виробленні спільних рішень на рівні федерації, а в окремих випадках — займати самостійну позицію з тих чи інших важливих для Союзу питань, якщо це не завдає шкоди Союзові і не розходиться з базовими принципами і метою його діяльності.

Як слушно підкреслює один із відомих дослідників європейського права Б. М. Топорнін, характерним для сучасного періоду розвитку міждержавних відносин є поширення популярності давньої ідеї так званого кооперативного федералізму. Один із її активних прибічників — Г. Кельзен уже давно висловлював думку про те, що між федеративною державою і її окремими державами-членами можуть складатися відносини не владності і підпорядкування, а взаємодії та співробітництва, що й охоплюється поняттям «кооперація». Саме для такого типу відносин найбільш сприятливі умови склалися наприкінці ХХ ст. Б. М. Топорнін підкреслює, що у буквальному розумінні кооперативний федералізм являє собою здебільшого не державну, а соціальну конструкцію, яка в найбільшій мірі і найоптимальнішим чином здатна виявляти і погоджувати інтереси і позиції сторін у процесі прийняття рішень. Державно-правовий аспект у такій конструкції головним чином виявляється в тому, що

розподіл повноважень і організація влади в умовах кооперативної федерації здебільшого відображають наміри створити збалансовану систему, яка б відображала можливості центру і окремих суб'єктів, і при цьому забезпечувала як демократизм, так і ефективність влади у федерації [2, с. 155]. Аналіз тексту проекту договору про запровадження конституції для Європи може впевнено свідчити саме про такі наміри Євросоюзу.

Щодо наявності певних рис конфедерації у правовій природі ЄС, то з цього приводу слід підкреслити таке. За усталеним розумінням конфедеративного устрою, його юридичними органами є:

- відсутність спільних для всієї конфедерації законодавчих органів;
- відсутність спільного загального законодавства, громадянства, судової та фінансової системи;
- необов'язковість виконання рішень загальноконфедеративних органів для її суб'єктів [26].

За абсолютною більшістю всі нечисленні приклади конфедерацій в історії людства були здебільшого політичними об'єднаннями з обмеженою конкретною метою тимчасового характеру; вони являли собою нестійкі утворення, по суті були перехідною формою від співіснування повністю незалежних держав до їх федерації або утворення нової унітарної держави. Зрозуміло, що за сучасних умов порівнювати ЄС з конфедерацією є взагалі недоцільним.

Фактично з прийняттям проекту договору про запровадження конституції для Європи, а тим більше в разі позитивного просування у цьому напрямі, слід визнати необґрунтованою позицію тих науковців, які відстоювали концепцію міжнародно-правового характеру ЄС, відносили Євросоюз та європейські співтовариства до регіональних міжнародних організацій [4, с. 123]. Їх основною тезою було те, що установчі договори про створення європейських інтеграційних організацій і ЄС не можна вважати конституціями, що на них практично повністю поширюють свою дію норми права міжнародних договорів. Така позиція за сучасних умов не може визнаватися правомірною, хоча вона певною мірою була поширена у наявній літературі. Так у довіднику Х. А. Шреплера «Международные организации» (переклад з німецької) 1995 р. видання ЄС віднесено саме до розділу європейських організацій [27].

Питання про правосуб'єктність міжнародної організації ще до останнього часу залишаються досить дискусійними в теорії міжнародного права. Незважаючи на відхід від позицій, що міжнародні організації взагалі не можуть бути суб'єктами міжнародного права, і наближення до точки зору окремих науковців (Ф. Сейерстед, А. Серені, Г. Чіу, П. Ретер та ін.) про «іманентну правосуб'єктність» (тобто прирівняння міжнародної правосуб'єктності міжнародних організацій до правосуб'єктності держав), у цьому аспекті мають місце численні невирішені питання [1, с. 318–319]. Але це навряд чи може стосуватися ЄС, адже міжнародні організації діють відповідно до своїх статутів чи установчих договорів, а ЄС за сучасних умов прагне значно більшого — запровадження єдиної конституції для держав-членів.

Отже, сьогодні можна розуміти правову природу ЄС як специфічне міждер-

жавне об'єднання, яке має досить чіткі риси державоподібного утворення кооперативного федеративного типу. Проте зрозуміло, що остаточне вирішення питання про юридичну природу ЄС залежатиме від подальшого розвитку правового співробітництва держав-членів.

Література

1. Буткевич В. Г., Мицик В. В., Задорожній О. В. Міжнародне право. Основи теорії: Підручник / За ред. В. Г. Буткевича. — К.: Либідь, 2002. — 608 с.
2. Топоршич В. Г. Европейское право: Учебник. — М.: Юристъ, 1999. — 456 с.
3. Европейское право: Учебник / Под ред. Л. М. Оптица. — М.: ПОРМА-ИНФРА-М, 2001. — С. X.
4. Муравйов В. І. Правова природа Європейського Союзу // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. праць / Київ. нац. ун-т; Ін-т міжнар. відносин. — 2002. — Вип. 32, ч. 2. — С. 119–129.
5. Сиджалски Д. Федералистское будущее Европы: От Европейского сообщества до Европейского Союза: Пер. с фр. — М.: Междунар. отношения, 1998. — С. 35–37.
6. D'Amico N., Riccone P., Federalism // Telos, n.y. — 1999. — № 1 — P. 47.
7. Стрежнёва М. Особенности институционального развития ЕС // Мировая экономика и международные отношения. — 1999. — № 3. — С. 16.
8. Фадеева Т. Федералистская модель Европейского Союза: концепции и практика // Мировая экономика и международные отношения. — 2000. — № 6. — С. 24.
9. Василецко В. А. Основы теории международного права: Підручник. — К., 1988. — С. 171.
10. Будзінський Т. Закономірності європейської інтеграції: від економіки до політики // Економіст. — 1999. — № 2. — С. 37.
11. Татам А. Право Європейського Союзу: Підручник: Пер. з англ. — К.: Абрис, 1998. — С. 51.
12. Опришко В. Ф. Міжнародне економічне право: Підручник. — К.: Либідь, 1995. — С. 41.
13. Микісвич М. М. Міжнародно-правові аспекти співробітництва Європейського Союзу з третіми країнами. — Львів: Світ, 2001. — С. 61–63.
14. Про затвердження стратегії інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України від 11.06.1998 р. зі змінами і доп., внесеними згідно Указу Президента від 12.04.2000 р. // Політика і час. — 2000. — № 3–4. — С. 30–35.
15. Європейський вибір: Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002–2011 роки: Послання Президента України до Верховної Ради України [2002 р.] // Уряд. кур'єр. — 2002. — 4 черв. — С. 5–11.
16. Виктор Ющенко: «Победил каждый гражданин Украины»: Выступление Президента Украины на Майдане Незалежности // Веч. вестн. — 2005. — 25 янв. — С. 6.
17. Вислуп Ю. В. Тимошенко у Верховній Раді України // Одес. изв. — 2005. — 8 февр. — С. 1–2.
18. «Тимошенко создаст драйв в правительстве» говорит вице-премьер по вопросам евроинтеграции Олег Рыбачук // ИнвестГазета. — 2005. — 15–21 февр. — С. 6.
19. Шаров О. Європа географічна і Європа політична: До питання про європейський вибір України або вірність вибору наших лідів // Політика і час. — 2004. — № 7–8. — С. 110.
20. Хофман Л., Мюллере Ф. Україна на шляху до Європи. — К.: Фебікс, 2001. — С. 165.
21. Пухлій В. Розширення ЄС: Наслідки для України // Політика і час. — 2004. — № 2. — С. 21.
22. Конституційні акти Європейського Союзу: [Офіц. пер.] / М-во юстиції України, Центр Європейського та порівняльного права. — К., 2004. — 366 с.
23. Проект Договору про запровадження Конституції для Європи: Ухв. консенсусом Європейського Конвенту 13 червня та 10 липня 2003 р. // Конституційні акти Європейського Союзу [Офіц. пер.] / М-во юстиції України, Центр Європейського та порівняльного права. — К., 2004. — С. 205–366.
24. Большой юридический словарь / Под ред. А. Я. Сухарева, В. Е. Крутеких. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: ИНФРА-М, 2001. — С. 276.
25. Российская юридическая энциклопедия / Под ред. А. Я. Сухарева. — М.: ИНФРА-М, 1999. — С. 461.
26. Загальна теорія держави і права: Павч. посіб. / За ред. В. В. Копейчикова. — К.: Юрінком, 1997. — С. 81–82.
27. Шрепpler X. A. Международные организации: Справочник: Пер. с нем. — М.: Междунар. отношения, 1995. — С. 145–187.